

לאור ההלכה

©
כל הזכויות שמורות
ירושלים תשס"ד
copyright
printed in israel 2004

אין להעתיק ספר זה
או קופטם ממנו
בשם צורה ובשם אמצעי
לא אישור בכתב מהמו"ל
מהדורה הורשה
ירושלים תשע"ח

הוצאת
ספריית בית אל
הווצאת
ספריית בית אל
טל' 026427117

עיצוב: חיים מושקין

תוכן העניינים

קדמה	הקדמה
	המלחמה
ט	א. חוויתם של המלחמה
יח	ב. כיבושי המלחמה
כד	ג. מי מי הולכים?
לב	ד. משוח מלחמה
מ	ה. עשין לאוין במלחמה
מט	ו. קלין שבמלחמה
נו	ז. המלחמה בזמן זה
סד	ח. גיטי מלחמה
פ"ד	◊ מלחמה לאור ההלכה
צא	◊ המדינה העברית וקדושת הארץ
קג	◊ הכלל והפרט בקדושת הארץ
	השניתה
קב	א. חשבון השניתה
קב	ב. עשין לאוין בשניתה
קלא	ג. שניתה בזמן זה
קלח	ד. היתר המכירה
קנג	ה. שבועות ושביעית
קסא	◊ נשים במצוות עשה
קעו	הلت שכר שכיר
קופה	ברית בין הבתרים
קצב	העודה
רג	הזקנה
רייג	התורשה
רכד	השלג
רלב	תלמוד תורה וידיעתה
רמ	◊ בגד רמזות קריית שם
רמח	

◊ מאמריים שנוספו בהדורה חדשה זו.

הקדמה

הדיונים והכircularים של הביעות השונות, שהספרות ההלכתית עוסקת בהן, באים בשתי צורות — בפסקידינים ובחייבותתורה. הראשונה מתכוונת להוורות ולדון, לסכם ולמצות, לחתוך ולקבע, בחינת עשין ולאוין. האחרונה באה להסביר ולהוכיח, לחישול ולפלפל, לדוש ולחזור. המחבר לא נתקין לא לך ולא לך. איןנו בא לא לאסור ולא להתריר, לא לטמא ולא לטהר, לא לחיב ולא לזכות. אף הוא איןנו מופיע כאן בשלטי הగבורים לשם מלחתה של תורה בפלפול אדרוייתא. מטרתו לחתת הדמות והציבור של הביעות כפי שהן משתקפות בהלכה. אין לך בעיה אונושית-כללית או תורנית-יהודית שhalbכה אינה מטפלת בה לכל צדקה. המלחמה והשלום, החיים והמות, האהבה והשנאה, וכדומה וכיווץ — כולן ננסות בחוג ראייתה של המחשבה ההלכתית ובכללן halca אמרת את דברה. כל שכן אותן הביעות שמקורן לתחילת ערכיו תורה ומושגי יהדות, שהhalbכה דנה בכליהם ופרטיהם וטובעת אותן בחותמה. מטרת המחבר לחתת בזורה של הרצתם דברים את היסודות ההלכתיים של בעיות שונות, לקבוע את שרשיהם מקורותיהם של עיקרי הדינים שבahn על נימוקיהם וטעמיהם, ולרכז את אשר הורו ואשר הגנו אנשי halca על השאלה הנידונית. לא רבים הם הנושאים שבאו בספר, ואין קשר ענייני ביניהם. מסוגים שונים הם — כללים ("המלחמה" ועוד), תורניים ("השmittה" ועוד), מציאותיים ("השלג" ועוד) וכיווצים. לא נכתבו הדברים לכתילה לשם פרוטוסם בספר. דוגמת הספר שקדם לו ("המועדים בהלכה"), הרי זה קובץ מאמרים שנתרפסמו בשעתם בכתביהם, אלא שכבקשת רבים, שראו תועלת בדבר, כינס המחבר את המאמרים, לאחר מלאיהם ושינויים ידוועים, בספר מיזוח.

שני הפרקים האחרונים ("לשיטות בית שמאי ובית הלל" ו"משפט שילוק לפי halca") יוצאים מחוץ למתבוך הכללי של הספר. בראשון משרות המחבר קו מיחוד בשיטות ההלכתיות של שני ה"בתים" הגודלים, ובשני הוא בא לברור שלאת הבעלות על חיי אדם לפי halca. אין אלה נושאים שבעל halca עסקו בהם באופן ישר. המחבר הוא שבא להוכיח מה שהוכיח ולסתוק מה שהסתיק, וطبع הדברים מחייב להשתמש כאן בסממני משאותומן של halca בצרוף קורת של חידוש.

□ □ □

השורות שלמעלה באו כהקדמה למהדורה הראשונה של הספר (ירושלים תש"ו). מאחר שהוא מזמן שהספר אזל מן השוק, נשאו לבו של המ"ל מר אברהם ציוני — ולו נארה תהלה: — להוציאו עכשוו ב מהדורה חדשה. מסרתי לו שם כך כמה מאמרים חדשים, שפרסמתי בכתביהם אחריו הופעת המהדורה הראשונה (שבת; הגאולה כברכה; שירות הימים; אלול; אלף; הכוורי בהלכה). כמה תיקונים ומילואים באו אף במאמרים הקודמים, אף על פי שלגאל עבדתי הקובעה באנציקלופדיה התלמודית לעניini halca, לא היה ספיק כדי להתרכו ולעבדם מחדש. חושבני, שהקהל שרצה את פועל ב מהדורה הראשונה של הספר, ימצא עניין גם ב מהדורה חדשה זו.
ב"ה, ירושלים, תש"ג.

ש. ז. ז.

שבת	רנא
שבת וארכן ישראל	רנט
זכירה	ער
הגאולה כברכה	רעת
שירות הימים	רפח
שירי השירים	רצץ
אלול	שה
쇼פר במקדש ובמדינה	שכא
ראש חדש — מועד	של
בגדר "תמיימות" בספירת העומר	שלד
אלף	שמע
המספר שלוש עשרה בהלכה ובאגודה	שמו
הכוורי בהלכה	שנה
סנהדרין וירושלים	שעה
מהורה יבנה המקדש	שפז
לשיטות בית שמאי ובית הלל	שכח
משפט שילוק	תג
תוספת דברים ל"משפט שילוק"	TCP
היסוד החיובי של נזקיין	תכת
חרם-דרבניאגרושים בגירושין אזרחים	תלט
גדולי החסידות בהלכה	תמד
פתח מקורות (תנ"ז, משנה, תלמוד בבלי, ירושלמי, רמב"ס) שנחbearו בספר	תנו

◊ מאמרם שנוסף ב מהדורה חדשה זו.

א

חוקיותה של המלחמה

משתי בוחנות יש לשאול על חוקיות המלחמה לפי ההלכה — מצד המעשה ומצד התוצאות. אם המלחמה עצמה מותרת היא או אסורה, ואם הביבושים, הארציים והמוניים, של מנצחי המלחמה, קינויים להם כשליהם או גזולים הם בידיים. ואין שני הדברים תלוים זה בזה. אפשר שהמעשה בעצמו אסור ומכל מקום מה שעשה עשרי. הרי הגב והגולן קונים את שגנבו וגולן לא בלבד לחובתם, שיתחבירו באחריות ובאונס¹, אלא אף לזכותם, כגון: שיקנו אחרי כן את החפץ קניין גמור בשינוי², ולכמה אמורים אף ביווש³, ושיאנו חייב לשלם אלא בשעת הגזילה, אף שנתייך בשעת אונס⁴, ושפטור משלם להבעלים שכר השימוש⁵, ועוד. ולא שיש כאן עניין של לתחילה ובדיעבד, אלא שני מושגים הם — האיסור והקניין. אף בעית המלחמה מבחינת חוקיותה מתפרדת לשנים — איסור המעשה וחלות הביבוש.

אין מהצורך לבאר, שהמלחמה בכלל אינה רצויה לפי התורה. הרי אף לדוד מלך ישראל נאמר: "אם לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי"⁶. אפילו המזבח שנגע בו ברול נפלל: "המזבח נברא להאריך שנותו של אדם והברול לקדר שנותו של אדם, אין רשי להניף המקוצר על המאריך"⁷. ויהרי דברים קל וחומר, ומה אם אبني מזבח שאין לא ראות ולא שומעות ולא מדברות, על שטחים שלום בין ישראל לאביהן שבשים אמר הקב"ה לא תניח עליהם ברול, המטיל שלום בין עיר לעיר בין אומה לאומה בין ממשלה לממשלה על אחת כמה וכמה שלא תבוא עליו פורעניות⁸. נראים הדברים שנקרה זו של אי הזדווגות המקדש והמלחמה, משמשת ביאור פשוט להלכה אחת בירושלמי, שתתקשו בפירושה. "מןין שהוא (משוח המלחמה) מתמנה כהן גדול? שנאמר:

למהדרה החדשה

בשבח והודיה להש"ת אנו מוצאים לאור את הספר מהדורה חדשה. מהדורותנו סודר כל הספר מחדש, תוקנו שגיאות שנפלו מהדורות הקודמות ונוסף מקורות ופתח.

כפי שציין הגאון המחבר בהקרמתו, המאמרים בספר הינם "קובץ מאמרי שנתפרסמו בשערם בכתבי עית", ש"לביקשת ריבים" כונסו בספר זה. מאוז שיצא הספר מהדורתו השנייה, בשנת תש"ז, ועד לפטירתו בשנת תש"ז, הוסף הגרשי זווין ז"ל ופרסם עוד מאמרי בכתב עת שונים, בסגנון הרצת הדברים היחיד של ספרנו. מהדורה חדשה זו הוספנו את כל המאמרים שהשיגה ידנו. לורות שאין קשר עניני בין המאמרים בספר, השתדלנו לשלב את המאמרים הנוספים בסמכות לנושאים הקרובים אליהם שכבר נדפסו מהדורה הישנה. ציינו במאמרים שנוספו מהדורה זו את מקורותם. אנו מוקים כי הוספה המאמרים האלה תהייה לרצונו, זצ"ל. כמו כן הוספנו מפתח לפטוקי התנ"ך, משנהות, תלמוד בבלי וירושלמי ורמב"ם, שנתבארו בספר.

ב"ה ירושלים, תשס"ד

ירוחם דן כהן
הוצאת קול מבשר

1 ראה בכוא קמא, עט א, וסנהדרין, עב א.

2 בכוא קמא, סוד א.

3 שם, ס"ר.

4 ראה "שיטת מקובצת" לבבא מציעא, מג א, בשם הריטב"א.

5 בכוא מציעא, צז א.

6 דברי הימים א כב, ח.

7 מכילתא, יתרו.

8 שם.

ודראי זה אינו עולה על הדעת שיהיה העם רשאים לצאת למלחמה כל רשות המלך וגם לשון הרמב"ם משמע בהדייא כן...". הגרא"י קוק¹⁷, מבלי שהביא את התוספות יום טוב¹⁸ ואת הר"א רוקח, כתוב מסכמת עצמו: "כשם שצרכיהם למלחמה הרשות התנאי של בית-ידין של שבעים ואחד, כמובואר במשנה דריש פ"ק סנהדרין, כן צריך גם כן דוקא מלך, כמובואר במשנה דפרק ב' שם, ומוציאו דסנהדרין, אך הוא מפרש כך כונת הגمرا בסנהדרין¹⁹: "תניינה חדא למלחמת הרשות...". אף הוא מפרש כך בית-ידין של שבעים ואחד, אידי זימנה אין מוציאין למלחמה הרשות אלא על פי בית-ידין של שבעים ואחד, חזר עוד בתנא כל מיili דמלך תנא נמי מוציא למלחמה הרשות". פירוש: אף על פי שהצורך בבית-ידין של ע"א כבר נשנה בפרק ראשון, אבל מכיוון שהוצרך כאן, בדין המלך, לשנות שדוקא מלך יש לו הכח להוציא למלחמה הרשות, חזר עוד הפעם לומר שצורך סנהדרין גודלה. וראהו הוא מביא מהרמב"ם²⁰: "ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי בית-ידין שהיה מותרת". הרי כי בוש מצרים יוכל להיות רק במלחמה הרשות, היינו להרחב גבול ישראל, ולכן באמת התנה הרמב"ם שייהי "על פי בית-ידין", כדי למלחמה הרשות, מכל מקום כתוב: "מלך ישראל".

ומלבך המלך והסנהדרין יש עוד גורם שלישי לקביעת מלחמה — האורים והותמים. דנו בדבר הראשוניים. לדעת הרמב"ן²¹ "מצוה על המלך או על השופט וכי העם ברשותו להוציאם לצבא במלחמה רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנגן בעניין, והוא אמרו יתעלה 'ולפני אלעזר הכהן יעמדו ושאל לו במשפט האורים לפני ד' על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אותו וככל העדה', צוה ביהושע שהוא המושל הראשון אשר הוא פקיד על העדה שישאל באורים ותומים ועל פי משפטי יוצאים ויבאים וכן בכל השופטים והמלכים, וכן אמרו בגמרא ברכות²² ובסנהדרין²³ כשהיה דוד המלך מצוה לכו ופשתו ידיכם לגודו ששאלים באורים ותומים". כבר העירו שהרמב"ם בהלכותיו לא הזכיר אלא את המלך וסנהדרין ולא את האורים ותומים. אבל בספר המצות²⁴ כתוב: "...ירדוו שהמלחמה וככשית עירות²⁵ לא יהיו אלא במלך ובעצצת סנהדרין גודלה וככהן גדול...". הכהן הגדל, פירושו אורים ותומים. הרמב"ן הביא, והעיר: "ויזו באמת מצוה לא עצה בלבד והוא לדורות". אבל לא נתבאר ברמב"ן

'פנחס בן אלעזר נגיד היה עלייהם'²⁶. ב"קרבן העדה" כתוב: "DSLKA דעתק אמינה כיוון שהוא משוח מלחמה איינו ראוי לבוא אל אהל מועד לשורת בקדוש לעולם". ותמהו עליו שנים מחכמי זמננו²⁷: "ازזה הו אמינה יש בזה לומר דעתך דאין משוח מלחמה יכול להתמנות כהן גדול, במא הוא גרע משאר כהן הדירות". ולא נתקරה דעתם עד שדחו את דברי "קרבן העדה" והשייר את היירושלמי לכוננות אחרת. אבל באמת דבר גדול אמר בעל "קרבן העדה" בה"סלקה דעתך" שלו. חשוב הוא אמנם משוח המלחמה יותר מכחן הדירות וקדום לו במעלה, אבל בונגע "לבוא לאוהל מועד לשורת בקדוש" יש "הוה אמינא" גדול, שאינו ראוי.anno שומעים ב"הוה אמינא" זה הדבר של דבר ד' לדוד המלך: "ומלחמות גודלות עשית לא חבנה בית לשמי" (דברי הימים א' כב, ח).

אבל מלבד התקודה המוסרית וה"הוה אמינא" ההלכתוי, יש גם דיןדים מפורשים בונגע להגבלה וכוחת המלחמה. משנתנו היא זו²⁸: "וain מוציאין למלחמה הרשות (כל מלחמה קרי רשות לבך מלחמת יהושע שהושע לבכוש את ארץ-ישראל"²⁹) אלא על פי בית-ידין של שבעים ואחד" (סנהדרין גודלה). בגמרא³⁰ למדו הדבר מלחמת דוד ("ואהרי אחיתופל בניהו בן יהוידע" וכו'). ובדין המלך נאמר שוב במשנה³¹: "ווציא למלחמה הרשות על פי בית-ידין של שבעים ואחד". נפסק הדין להלכה ברמב"ם³²: "מלחמות מצוה איינו צריך ליטול בה רשות בית-ידין וכו", אבל מלחמת הרשות איינו מוציא העם בה אלא על פי בית-ידין של שבעים ואחד. הרי, שמלבד מלחמת מצוה, שנצטו עליה למשה מפני הגבורה, ומלחמה שהיא על פי הסנהדרין הגדולה, כל מלחמה אחרת אסורה. ומתעוררת שאלת: אם הסנהדרין רשותים להוציא את העם למלחמה בעצם, מבלי המלך, או שנייהם מעכבים: הסנהדרין והמלך? עמד על השאלה ה"תוספות יום טוב"³³ והוכיח מתוך לשון המשנה בפרק ב "דבית-ידין של ע"א בלבד אין להם כח לעשות חיל להוציאם למלחמה הרשות אלא במאמר המלך, כדי אמרת שאין למלך בזה שום מעלה, אם כן למאי תנין לה הכא גבי מעלותו של מלך". אלא שנתקשה בלשון הרמב"ם שימושו, לדעתו, שהובאה היא למלך: אין רשות מלחמה כלל לא לזכות יתרון. אולם ב"יין הרקח" לרבי אלעזר רוקח מאשטרדם סנהדרין, אבל לא לזכות יתרון. ואולם ב"יין הרקח" לרבי אלעזר רוקח מאשטרדם דחה את הבנת ה"תוספות יום טוב" ברמב"ם: "בחנים בא לחלוקת עליינו את השון,

9 מגילה, פ"א ה"ג.

10 בספר "יריעות שלמה", קידאן תרצ"ד, עמ' 132, ובספר "הר אפרים" על הוריות, ירושלים ת"ש, סימן יח.

11 סנהדרין, ב. א.

12 רשי"ג.

13 שם, טז ב.

14 שם, כ. ב.

15 מלכים, פ"ה ה"ב.

16 סנהדרין, פ"ב מ"ד.

17 "משפט כהן", סימן קמ"ה.

18 כ. ב.

19 מלכים, פ"ה ה"ה.

20 בסוף ה Tosfotio למצוות לא תעשה.

21 ג. ב.

22 טז. ב.

23 סוף שורש י"ה.

24 ובוואצאת ר"ח הילר עלי"פי כתוי: "זוכיבוש ארצוות".

дал לא ליתי עלייהו, אין הפירוש כמו שסבירין הרוב בכנסת הגדולה דהינו להצלם מייד צר שבא עליהם, אלא הפירוש שעשו מלחמה עם שכנו שיש לחוש שכורב הימים יעשו עמהם מלחמה, וכך עשה מלחמה עכשו עמהם למןעם שלא יהיה בהם כח לבוא על ישראל". אף "הלחם משנה" הבין בדעת הרמב"ם, שה'עורות ישראל מיד צר" אין זו המלחמה "למעוטי עכו"ם דלא ליתו", שכן כתוב, שהרמב"ם כלל המלחמה "למעוטי עכו"ם" בכלל "להרכות בגודלו" (של המלך) ושמעו", שהיא מלחמת רשות, "ההכמה שיראו ממנה ולא יבואו עליו והיינו למעוטי עכו"ם דלא ליתו עלייהו". ב"בית הבחירה" להמAIR³² כתוב מפורש: "לא נחלקו אלא שנלחמים עם אויביהם מלחמת שיראו מהם שיבואו עלייהם או שנודע להם שמכנים עצם לכך שלדעת חכמים הרי זו מצוה, ולדעתי ר' יהודה כל שלא בא רשות הוא" (ונראה שיש כאן ט"ס: במקום "חכמים" צ"ל ר' יהודה) ובמילים "ר' יהודה" – "חכמים"). נמצינו למדים: כשהעהכו"ם כבר באו, לדברי הכל מצוה היא. דברים מפורשים יותר כתוב המאירי בסנהדרין³³: "מלחמות הרשות ר"ל כל המלחמות שאינן לכבות ארץ ישראל, והיא מלחמת שבעה עממין או שבאו האויבים על ישראל מאייה צד, שכל אלו מלחמות מצוה הן... אבל שאר מלחמות שהוא עוזה מעצמו מצד הרצון או כעס אויב"³⁴, או להרחבה גבולם או לפרנסם גבורתו, הרי אלו מלחמות הרשות".

אבל אם אין מסווגית סוטה סטירה לדברי הרמב"ם, על כל פנים אף ראה אין ממש. נניח ש"עוזרת ישראל מיד צר" אינה בכלל "למעוטי עכו"ם דלא ליתו עלייהו", אבל היכן מצינו ש"עוזרה" זו מלחמת מצוה היא? ואם מצד הסברא – אין דרכו של הרמב"ם במרקם קאלה לכתוב דין סתום, אלא מקדים לו: "יראה הארץ שיפה כתוב ב"מראה הפנים" לירושלמי (סוטה, שם), שמקור מפורש לי". אלא שיפה כתוב ב"מראה הפנים" לירושלמי: "בפני משה" מגיה: להרמב"ם בירושלמי: "רבי יהודה היה קורא מלחמת רשות (ב"פני משה" מגיה: מצוה) כגון אכן דאולין עלייהו, מלחמה חובה כגון דעתין איןין עליין". הרי סוטה³⁵ מבואר, שמלחמה "למעוטי נקרים דלא ליתו עלייהו" נחלקו בה ר' יהודה וחכמים: לר' יהודה היא מלחמת מצוה ולחכמים מלחמת רשות. למה פסק אפוא הרמב"ם כיחיד נגד וכבים? אבל יפה כתוב ב"שעירי קרבן" על היירושלמי³⁶, ש"דבריו תומחות": "מי איכא למאן דאמר דעוזרת ישראל מיד צר שבא עליהם לא מצוה היא, והא אפילו ביחס הנדרך איכא עשה ולא העשה להצילו כדכתיב 'לא תעמוד על דם רעך' וכתיב 'והשבותו לך' זו אבדית נפש, והוא דאמר בבבלי למעוטי עכו"ם

סוטה מג.

32 סוטה מג.

33 עמוד 50.

34 כוננו שהויב כוועם, ומקרים נלחם שלא יבוא עליו.

35 סנהדרין, עג א.

אם כוונתו למצזה בלבד, או שאף מעככ את עצם המלחמה. ואף זו לא נתbara: אם השאלה באורים ותומים היא בוגדר של נטילת רשות על המלחמה, או בחרות שאלת על סדר ותכיסי המלחמה. אף בעיקר המצזה לא החליט הרמב"ן בזואיות גמוריה²⁵.

רainerו שני סוגים מלחמות הם – מלחמת מצוה ומלחמת רשות. במשנה²⁶ הוכיחו שלשה שמות: רשות, מצוה וחובה: "במה מצוה אמרים – שחוורים מערוכי המלחמה"²⁷ – במלחמות הרשות, אבל במלחמות מצוה חובה הכל יוצאים...". במה נחלקו? פירושו בגמרא: "רשות דרבנן זו היא מצוה ר' יהודה, מצוה דרבנן זו חובה ר' יהודה". כמובן: אין מחלוקת ביןיהם אלא בשם. את אשר חכמים קוראים רשות, קורא ר' יהודה חובה. ושוב שם: "מלחמות יהושע לכבש דברי הכל חובה, מלחמות בית דוד לדוחה (שנלחם בארם זוכה להוספה על ארץ ישראל ובשאר סביבותיה להעלות לו מנהה ומס עובד. ר"ש)" דברי הכל רשות. כי פליגי למעוטי נקרים דלא ליתי עלייהו, מר (ר' יהודה) קרי לה מצוה, ומר (חכמים) קרי רשות". וברבנן: "אין המלך נלחם חילה אלא מלחמת מצוה, ואיזוהי מלחמת מצוה זו מלחמת שבعة עממים (והיא החובה שאמרו בגמרא, וראה ב"כסף משנה" ולחם משנה" שם למה קראה הרמב"ם מצוה) ומלחמת מלך וوزרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמות הרשות, והיא המלחמה שנלחם עם שאר העם כדי להרחיב גבול ישראל ולהרכות גודלו – ושמעו"²⁸. סוג מלחמה חדש הנקnis כאן הרמב"ם. מלבד שתי המלחמות של כיבוש ארץ ישראל ולהרחיב גבול ישראל, אף מלחמה אחרת – מלחמת התגוננות: "עוזרת ישראל מיד צר שבא עליהם". הרמב"ם כולל אותה בתוך הסוג של מלחמת מצוה, שאין צורך בה בנטילת רשות מסנהדרין. ב"כנתת הגזולה"²⁹ חמה: בסוגיית סוטה³⁰ מבואר, שמלחמה "למעוטי נקרים דלא ליתו עלייהו" נחלקו בה ר' יהודה וחכמים: לר' יהודה היא מלחמת מצוה ולחכמים מלחמת רשות. למה פסק אפוא הרמב"ם כיחיד נגד וכבים? אבל יפה כתוב ב"שעירי קרבן" על היירושלמי³¹, ש"דבריו

25 הרמב"ן סיימ: "ואם כן הדבר... ואם אינו כן...".

26 סוטה, מד ב.

27 ראה להלן, פרק ג.

28 מלכים, פ"ה ה"א.

29 אורח חיים, חידושים על הרמב"ם.

30 מד ב.

31 סוטה, פ"ח ה"ז.

עצמם בספק סכנה בשליל להציל חברו, "דספיקה דידיה עדיף מודאי וחבריה". הביאו את הרוב"ז ב"פרוי מגדים"⁴⁶ וב"פתחי תשובה"⁴⁷. ב"פתחי תשובה" שם הביא מה"אגודת אוכב", שהוכיח, שככל הראשונים שלא הביאו את הדין של ה"בית יוסף" בשם הירושלמי, אינם סוברים כן. אף ב"שלוחן ערוך" הרוב בעל ה"תניא"⁴⁸ הביא שתי הדעות וסימן וספק נפשות להקל". פסק כן אף ב"ערוך השלחן"⁴⁹ ("ומיהו הכל לפי העניין ויש לשקל העניין בפסק ולא לשמור את עצמו יותר מדאי וכור' וכל המקיים נפש מישראל כאלו קיים עולם מלא").

אלא שככל זה בוגר להצלה היחיד, ככל יש להבחן בין יחיד לרובים בדין זה? נחקרו בדבר שנים מגדולי דורנו, נוחי نفس, מבלי שאחד מהם ראה את דבריו חברו. ר' מאיר שמחה מדונינק וראוי הכהן קוק. ב"אור שמח"⁵⁰ כתוב, שאפיין בשbill הצלת רבים אין לו לאדם להכניס עצמו לספק סכנה. דאיתו: הרמב"ם כתוב, ש"הגולה אינו יוצא מעיר מקלט לעולם אפילו כל ישראל צריכין להשועתו בעצמותו כלום, אינו חייב למסור עצמו, כל שכן כשרציחת האחרים באה שלא החינוך, שהריגת התינוק תבאו על ידי גופו הוא, וכל זו של המזווה: יש לשאל, אלא אף על ההיתר. הרי המאבד עצמו לדעת איסורו מפורש בתורה: "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרושו"⁵¹, ואסור להביא עצמו לידי חשש סכנה⁵², ואפיין במקום מצוה דעת הרמב"ם⁵³ ש"כל מי שנאמר בו יעבור ואל יهرיג ונורג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו" (ראשונים אחרים חולקים עליו בזה). ב"תפארת ישראל" למשניות⁵⁴ הוכיח אמן, שמותר להכניס עצמו לשbill לקאים מזויה⁵⁵. אבל תנאי התנה: "היכא דלא שכיח הייזקא". ואם כן, אפיין שנאמר שככל מלחמה אינה מעמידה את האדם אלא בספק סכנה, אבל מכל מקום בודאי שכיח הייזקא" הרא.

- 46. אורוד חיים, סימן שבת, "משבצות" ס"ק ז.
- 47. חושן משפט, תכ"ו.
- 48. ח"ה, הלכות נקי גוף ונפש.
- 49. תכ"ו, ד. וראה עוד דיןיהם על כך: ב"העמק שאללה" להנץ"ב, שאלתא קמן, אותן ד;
בשו"ת "עמורדי אור", סי' צו, אותן ג; ועוד.
- 50. רוצחת, פ"ג, ה"ח.
- 51. מכות, יא, ב.
- 52. פרשת שמוטה.
- 53. ראה מכות, ב, ותוספות, י"א ב, בדרה "מידי" וריטב"א שם. וראה "אור שמח" רוצחת פ"ז הי"ב.
- 54. וראה "המאורת ישראלי", מכות, פ"ב מ"ז.
- 55. סימנים קמב-קמן.

אף בنفسו: "כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש בן הדבר הזה — הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מקיש ורוצה לנערה המאורסה, מה נערה המאורסה ניתנת להצילה בנפשו אף רוץח ניתן להצילו בנפשו"⁵⁶. ואם בשbill הצלת יחיד כך, בשbill הצלת רבים על אחת כמה וכמה. אבל עדיין אין הדברים אמרים אלא במקום שהמציל אינו מעמיד את חי עצמו בסכנה. מנין לנו מזות המלחמה לעזרת ישראל", כ"העוורות" מסכנים את עצם? והרי מבוואר בתוספות⁵⁷, שבמקומות "دلלא עביך מעשה בגין שמשליכין אותו על החינוך ומתחמעך מסתבראו שאין חייב למטרו עצמו, דמצוי אמר אדרובה Mai Chiyot Drava Damach Sotek Tphi Dilma Damam Didi Sotek Tphi". והדברים קל וחומר: ומה שם, כשהשליכים אותו על החינוך, שהריגת התינוק תבאו על ידי גופו הוא, בכל זאת מכין שהוא אינו עוזה בעצומו כלום, אינו חייב למסור עצמו, כל שכן כשרציחת האחרים באה שלא במאצחותו כלל, שאין לנו שיתחייב להצללים במסירת נפשו. ולא זו של המזווה: יש לשאל, אלא אף על ההיתר. הרי המאבד עצמו לדעת איסורו מפורש בתורה:

"ואך את דמכם לנפשותיכם אדרושו"⁵⁸, ואסור להביא עצמו לידי חשש סכנה⁵⁹, ואפיין במקום מצוה דעת הרמב"ם⁶⁰ ש"כל מי שנאמר בו יעבור ואל יهرיג ונורג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו" (ראשונים אחרים חולקים עליו בזה). ב"תפארת ישראל" אבל תנאי התנה: "היכא דלא שכיח הייזקא". ואם כן, אפיין שנאמר שככל מלחמה אינה מעמידה את האדם אלא בספק סכנה, אבל מכל מקום בודאי שכיח הייזקא" הרא.

ונחקרו בדבר הפסיק. ב"כסף משנה"⁶¹ כתוב, שה חייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה בשbill להציל חברו. הביא את הדין בשם הירושלמי וסימן: "ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק". ובכן: לא זו שמותה, אלא שה חייב, ואפיין בשbill הצלת יחיד, כל שכן בשbill הצלת רבים. כתוב כן אף ב"בית יוסף"⁶². ב"ב"י יוסף", אבל לא ב"שלוחן ערוך". הסמ"ע שם העיר על כך: "כיוון שהפסיקים הריב"י והרמב"ם והרא"ש והטדור לא הביאו בפסקיהם מושם hei השמיטו (המחבר) והרמב"ם (א) גם כן". ובשרות הרוב"ז⁶³ כתוב בפישיות שאין אדם מחויב להכניס שם.⁶⁴

- 36. שם.
- 37. סנהדרין, עד ב.
- 38. בכא קמא, צא ב.
- 39. ראה רמב"ם, רוצח פ"י⁶⁵.
- 40. יסורי התורה, פ"א מ"ג.
- 41. ברוכת, פ"א מ"ג.
- 42. והביאו ב"פתחי תשובה" לירוח דעתה, קמן, ג.
- 43. רוצח, פ"א הי"ד.
- 44. חושן משפט, סימן חכו.
- 45. ח"ג, סימן אלף נב.

המדינה העברית וקדושת הארץ

כלום ובאיוזו מידה יש בכוח המדינה העברית המוקמת עכשו להשפיע על קדושת הארץ להיות מושפעת ממנה?

קדושת הארץ, הרי יש לה קשר אמיץ עם בעלותם של ישראל על הארץ. בעלות זו, שנפסקה מאוז חורבן בית שני, ובמשך קרוב לאלפיים שנה לא נתחדשה, עד זה היום עשה ה', היא נפלאת בעינינו. כשהתמצאי לומר, בעלות זו של דורנו, הרי תהיה, אם ירצה השם, במידה ידועה חשובה יותר מבונן הקנייני החזקי מזו שבימי עזרא. "והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטיבך עזרא". אבותיך (בימי יהושע) לא היה עליהם על מלכות, ואתם והרכב מאבותיך – אבותיך (בימי יהושע) אף על פי שיש עליהם על מלכות" (ירושלמי שביעית פ"א). "עד יעבר עמק ה' עד יעבור עם זו קניתך". עד יעבור עמק ה' – זו ביהה ראשונה; עד יעבר עם זו קניתך – זו ביהה שנייה. מכאן אמרו חכמים: רואים היו ישראל לישותם נס (לבוא ביד רמה – ר"ש) בימי עזרא, וכך שנעשה להם נס בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא" (ברכות ד א). ולא הלאו אלא ברשות כורש, וכלי ימי מלכות פרס נשחטבו לכורש ולאחשורש ולדרישו האחורי (רש"ג). כורש לא נתן לעולי כל רשות אלא עלות ולהתיישב ולבנות את העיר והמקדש. אבל לא נתן להם שליטון עצמאי, וכופפים היו למורתו ול"על מלכותו". מה שאין כן עכשו, החלטת האומות המאוחודות היא להקים שליטון יהודי עצמאי בארץ, שלא יהיה כפוף לשום ממשלה זרה.

ובכן, [כדי] להבהיר את הביעור הקשורות עם השאלה המוצגת, יש צורך לברר, ولو גם [בקצרה] מהותה של קדושת הארץ בכלל. שתי קדושים בארץ – קדושה עצמית, וקדושה על ידי בעלותן של ישראל (ראה

תשב"ץ ח"ג ס"ר ו"כפתור ופרה" פ"י).

א. קדושה עצמית

הקדושה העצמאית היא זו שהארץ מיוחדת להקדוש ברוך הוא, ומתייחסת אליו – "יזאת ארצי חלקו" (זיאל ד, ב; ראה תגħomma במדבר י) – ונקראת בשם נחלת השם (شمואל א' כ, יט; ירמיה ט, ח), והשכינה שורה בה (מו"ק, כה א ורש"ד ד"ה "שהיה כב"ה"; רשי"ג). ואמרו "חביבה ארץ ישראל, שכחה בה הקב"ה" (תגħomma ראה ח). הקב"ה

"הצופה", כ"ז בטבת תש"ת. פרקים א-ד פורסמו בשינויים מעטים באנציקלופדיה תלמודית, ערך ארץ ישראל (ע"י עמי ריג-ריך). פרק ה לא פורסם שם. המאמר חזר ונודפס ב"חומרין" כרך ז.

רשות, מצוה וחוכה, שניהם הראשוניים אינם קיימים במלחמות שלנו. אין כאן לא איסור ולא רשות, אבל יש כאן מצוה וחוכה. וכך הם לא בכל השטחים הם שווים. שלשה סוגי שטחים לנו: א) יהודיה ושומרון, וגולת הכותרת להם עיר עד לנו, ירושלים העתיקה; ב) מדבר סיני; ג) רמת הגולן. ובכן צד השווה אחד לכלם: מלחמת חוכה או מצוה בתורת עוזת ישראל מיד צר. אבל בנוגע לצד החוכה והמצווה ב תורה כי יכosh הארץ יש הבדל ביןיהם. מדובר סיני לא חלה עליו מצות היכיש, מלבד לדעת היחידים הסוברים שנחל מצרים שנחלה הוא חוץ לא-עיריש ומה שמעבר לו כדי אל-עיריש הוא בכלל הרחבות הגבולות, כמו כל חוץ לארץ, וכך צרכי תנאים מיוחדים (כיבוש כל הארץ וסנהדרין ועוד) שאינם. ובנוגע לרמת הגולן, שבכל סוריא תחשב, יש מקום לומר שכיוון ולדעת הרמב"ן מצות היכיש היא על כל גבול האבות, הרי גבול זה מתחפט עד נהר פרת. אלא שכן נפלנו בסבך אחר. סוריא היא כיבוש יחיד, ומחלוקת היא אם כיבוש יחיד samo כיבוש. על גדרו של כיבוש יחיד אין כאן המקום, וזה פרשה בפני עצמה (ועיין במאמר "הכל והפרט בקדושת הארץ" ובמאמר "המדינה העברית וקדושת הארץ"). אבל בנוגע לירושלמים העתיקה וכל יהודה ושומרון לית דין ולית דין שזו ארץ ישראל ממש, ושתי המצוות חולות שם: גם עוזת ישראל מיד צר וגם כיבוש הארץ.

לאור ההלכה

ברא ארצות, וכבר אחד מהן — זו ארץ ישראל, שנאמר: "ארץ אשר ה' אלקיך דרוש אתה, תמיד עיני ה' אלקיך בה" (הנחומה מדבר ים, וראה פרקי דר' אליעזר פ"ח). ולפיכך אין ארץ אחרת ראוייה לבית המקדש ולשכנון בה שכינה, אלא ארץ ישראל שארה ספרי ווטס, נשא, ורומבץ על החורה במדבר כא, כא). וכך אמרו, "שכל הדר בארץ ישראל ודומה כמו שיש לו אלוק, וכל הדר בחוץ לאرض דומה למי שאין לו אלוק, שנאמר: 'לחת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים'" (תוספות ע"ז פ"ד: כהנות, קי). ואפלו לאחר מיתה השבשה הקבורה בארץ ישראל מפני קדושתה, שהקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח (תובות קיא, א), שכל ארץ ישראל ראוייה למזבח (אבות דר' נתן פ"כ, א; וראה על קדושת הארץ "כפתור ופרח" פרק י ושורית חום סופר י"ד ס"י ר' לר').

קדושה זו של הארץ היא משעת נתיננה אל האבות ("כפתור ופרח" שם). ואמרו במדרשי, שלפייכ נאמר ליצחק: "גור בארץ חזאת" (בראשית כו, ג), לפי שיצחק הייתה לו קדושת עליה תמיימה, וכשם שהעלוה היוצאת חוץ לקעלים נפסלת, אף יצחק אם היה יוצא לחוץ לארץ היה נפסל (בראשית ר' רב). ויעקב אמר: "ושבת בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלקים" (בראשית כה, כא), שכל זמן שהוא בארץ ישראל יש לו אלוק, וכשהינו בארץ דומה כאילו אין לו אלוק (תוספות עבודה זרה פ"ה: וזה רשי' בראשית י, ח וראב' ע' בראשית לג, יט), וכלן לקח אברהם את הגר מקץ עשר שנים לשכחו בארץ כנען (בראשית טו, יט) ולא בכל אותן השנים הרבות שהיה בפדן ארם, לפי שאין ישיבת חוץ לעלה מן המניין של עשר שנים, שמא משום עונן ישיבת חוץ הארץ עקרם יבמות סד א ורש"ט). ואך על פי שבימי אברהם עוד לא נתקדשה הארץ (הינו שלא נתקדשה על ידי היכובוש), מכל מקום "חפצי הברוא היו בה, שהרי סולם שראשו מגיע השמיימה היה קבוע בה" (יראים הלם ח"ג; וראה תורה שלמה "לומ' מ כשר, בראשית ט, אות טו).

קדושה זו, כשם שהיא קיימת לפני היכובוש, כך אינה מתבטלת עם ביטול היכובוש, הינו עם חורבן הבית. וכל מה שרנו חכמים בקדושה וראשונה, אם קדשה או לא קדשה לעתיד לבוא, כל זה אינו אלא בוגונג לחובב המצוות התלויות בארץ בלבד. אבל קדושת הארץ יכולה ותהרתה ומעלתה לחיים ולמתים והיותה נחלת השם, לא גרע ממנה דבר, לא בזמנ גלות בבבל ולא בגלותנו היום ("כפתור ופרח" פ"י: וראה שות' מהרי"ט ח'ב י"ד סימן כה, ותשב"ץ ח'ג סימן ר; וראה מבוא ל"שבת הארץ" להגרא" קוק פט"ז). וקדושת עולמים היא עד סוף כל ימות עולם, לא נשנתנה ולא תשנתנה (שות' חותם סופר י"ד סימן ר' לר').

ב. קדושה הבאה על ידי עם ישראל

בקדושה שלם ידי ישראל נתקדשה הארץ פערמים — בימי יהושע ובימי עוזה — ונקראות בשם קדושה ראשונה (חגינה ג ב וככמלה מקומית) וקדושה שנייה (יבמות פב

לאור ההלכה

ב: ירושה שנייה, וראה שם ברישי. וראה שם במכוון חומרות פ"א היד ופירוש המשניות להרמב"ם עדרות פ"ח מ"ז). יש מהראשונים שפרש שקדושה (או: ירושה) ראשונה היא של אברהם יצחק ויעקב, והשנייה היא של יהושע (חוסות יכחות שם בשם ר'ח, וראה שם שדהו. בכ"פ משנה חומרות פ"א הכו' רצה לפרש כן אף בדעת הרכבים, וראה שות' מהרי"ט ח'א סימן מה שדהו).

ג. קדושה ראשונה (יהושע)

קדושת יהושע באה על ידי היכובוש (רמכ"ס תרומות פ"א ה"ז ובית הבחירה פ"ז הט"ז). ביארו אחרונים שלא היה צריך בקיוש מוחך בפירוש, אלא שעיל ידי היכובוש מילא ונתקדשה למצאות החליות בארץ (שות' דבר אברהם ח"א סימן י: חזון איש שביעית טימן ג אות א). מדברי רשי' במקומ אחר נראה, שקדושת הארץ באה על ידי קדושת המקדש. שכן מיד אחרי היכובוש והחילוק נבנה משכן שלילה, והוא שפועל קדושת הארץ לחייב תרומות ומעשרות (ראה רשי' בכ"א מציעא פט א, במקומות אחרים כתוב רשי' טעמים אחרים לדבר. וראה רמכ"ן וירא co, מב).

נחלקו תנאים ואמוראים, אם קדושת יהושע (קדושה ראשונה) קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא — שאף בשעת חורבן הבית וגולת ישראל נוכדנצר לא בטלה הקדשה; או שקידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא.

רוכם סוכרים, שקדושה זו בטלה עם החורבן והגלות, ולמדו מהכתוב: "ויעשו בני הגוללה השבטים מן השבי סוכות, יישבו בסוכות, כי לא עשו מיימי יהושע בן נון" (נחמיה ח, ז) — אפשר בא דוד ולא עשה סוכות עד שבא עזרא?! אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לבייתם בימי יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מענו שמייטין ויבולות וקידשו ערי חומה, אף ביאתם בימי עזרא מענו שמייטין ויבולות וקידשו ערי חומה (רישי ר' מ' ב). וזה שאמր הכתוב: "כי לא עשו וגוי", שמה שעשו עכשו, הינו קדושת הארץ, לא עשו מימות יהושע (רישי שם). הרי שקדושת יהושע בטלה. ועוד, שנאמר: "והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירושתתך" (דברים ל, ה), מקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך בחיזוק כל הדברים הללו, אף ירושתך בחיזוק כל דברים הללו. הרי שקדושה ראשונה בטלה (ערכין שם, וראה סדר עולם שם). וכן אמרו: "אשר ירשו אבותיך וירושתתך" — ירושה ראשונה ושניה יש להם (סדר עולם שם); יכחות פב ב, שבಗלות נוכדנצר בטלה קדושת הארץ, ונctrרכו לירושה ולקדשה בשניה (רישי ר' מ' ב).

לדעה זו, כרכים שכבשו עולי מצרים, ולא כבשו עולי בבל, פטורים מעשרות ושביעית מן התורה (חגינה ג ב וכמוות טז א, בדעת ר' אליעזר ור' טפון ור' אלעד בן עדרה; וחולין ו, ז א בדעת ר' מאיר ורבי ועדות; סחט' משנה שביעית פ"ז מ"א, ראה שם בר'ש ור' ע"ב. וראה פירוש המשניות להרמב"ם חלה פ"ד מ"ח ור' ע"ב שם בדעת רבנן גמליאל שם).

ויש חולקים וסוברים, שקדושה ראשונה לא בטלה, ודורשים הכתוב "אשר ירשו